

**Škola muzejní propedeutiky
Asociace muzeí a galerií České republiky
základní kurs**

**Způsoby dokumentace židovských hřbitovů
v Karlovarském kraji**

„Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval
samostatně a použil jsem pouze uvedených
pramenů a literatury.“

.....

V Karlových Varech, dne 20. 8. 2010

Obsah

A. Úvod	3
B. Hřbitovy v Karlovarském kraji	4
B. I. Vybrané lokality k dokumentaci	4
C. Postupy dokumentace	6
C. I. Měření a číslování náhrobků	6
C. II. Měření hřbitova	7
C. III. Fotodokumentace	8
C. IV. Získávání opisů	8
D. Písemné prameny a jiné zdroje k dokumentaci hřbitovů	11
E. Zpracování dokumentace	13
F. Výsledky dokumentace a její využití	15
G. Závěr	16
H. Seznam použité literatury	17
I. Přílohy	19

A. Úvod

V současné době se na území České republiky nachází 334 samotných židovských hřbitovů¹. V Čechách se jich dochovalo 271². V mnoha případech se jedná o jedinou hmotnou památku na minoritu, která zde žila několik staletí. Židé po celou dobu byli součástí hospodářského a kulturního vývoje této země. Dochované hřbitovy tudíž představují kulturní dědictví, jež by nemělo být přehlíženo.

Od počátku druhé světové války byly hřbitovy ničeny a likvidovány. Ani po válce se situace nijak nezlepšila. Nekropole pustly a často se stávaly terčem útoku vandalů. Nikým nehlídaná a opuštěná místa často také sloužila jako kamenolom. Po roce 1989 se změnila jak politická situace, tak se změnil i přístup k židovským hřbitovům. Vzniklo několik dobrovolnických uskupení, jež se o tyto *domy hrobů*³ starají a opravují je. Samotné úpravy však k historickému poznání těchto míst nestačí. Nekropole by se měly začít systematicky dokumentovat, jelikož představují rozsáhlý zdroj informací, které mohou pomoci blíže přiblížit dávno zapomenutý život židovské komunity.

Tato práce by měla předložit způsoby dokumentace, podle nichž by se mělo postupovat nejen při samotném terénním výzkumu hřbitovů, ale i při získávání písemných pramenů a následném zpracování zjištěných údajů. Veškeré metody a postupy se opírají o empirické zkušenosti odborných muzejních pracovníků, památkářů a amatérských badatelů zabývajících se touto problematikou. Poděkování patří Jiřímu Fiedlerovi, Vlastimile Hamáčkové ze Židovského muzea v Praze, Václavovi F. Chvátalovi z Muzea Českého lesa v Tachově, přátelům, kteří i za nepříznivých přírodních podmínek ochotně pomáhali, a především Jaroslavu A. Haidlerovi za jeho neocenitelný přístup a znalosti.

¹ Tento počet byl zaznamenán ještě v roce 1989, zahrnuje malé zbytky hřbitovů a asi dvacet židovských oddělení na komunálních hřbitovech. Fiedler, J.: Židovské památky v Čechách a na Moravě, s. 38.

² Rozkošná, B., Jakubec, P. : Židovské památky Čech, Historie a památky židovského osídlení Čech, s. 53.

³ Hebrejsky se hřbitov řekne doslova dům hrobů (*bejt ha-kvarot*). Také se používají výrazy jako dům života (*bejt ha-chajim*) nebo dům věčnosti (*bejt almin*). Pavlincová, H, Horyn, B.: Judaismus, Křesťanství, Islám, s. 94.

B. Hřbitovy v Karlovarském kraji

Karlovarský kraj je snad více než jiné samosprávné celky tohoto státu ovlivněn politickými událostmi 20. století. Především druhou světovou válkou. Od 12. století se na současném území tohoto kraje začaly usazovat skupiny německy hovořících obyvatel, kteří zde žily po generace. Nejdříve odsud byli po říjnu 1938 vyhnáni Židé. Posléze tento kraj opouštěli i Češi. V letech 1945 až 1946 se nucený odchod týkal i osob německé národnosti. Po nich přišli noví přistěhovalci z jiného kulturního prostředí a s odlišným způsobem života. Ke zdejší krajině a hmotným statkům tito lidé neměli hlubší vztah, a proto také občas docházelo k necitlivým zásahům v přírodě a v urbanismu. Tento neblahý osud postihl i zdejší židovské hřbitovy.

Na území současného Karlovarska, Sokolovska a Chebska se dříve nacházelo dvacet židovských nekropolí⁴. Nejstarší z nich, Lázně Kynžvart a Hroznětín, byly založeny snad již v 15. století. Většina se však zakládala až v průběhu 19. století. Po zabrání československého pohraničí německou armádou a připojením k nacistickému Německu se začala tato pietní místa ničit a demolovat. Některé hřbitovy se zcela zrušily, například náhrobky z Bečova nad Teplou a Lázní Kynžvart se použily na vydláždění cest a ulic. Několik poničených hřbitovů bylo v průběhu dalších desetiletí asanováno⁵. Do současné doby jich zůstalo šestnáct, ale čtyři z nich připomíná jen obvodové zdivo, polámané artefakty nebo prázdná sekce na komunálním hřbitově⁶. V Karlových Varech⁷ a v Mariánských Lázních⁸ se doposud pohřbívá.

B. I. Vybrané lokality k dokumentaci

Jedenáct hřbitovů tedy odpovídá podmínkám, za nichž je možné provést dokumentaci. Rozumí se tím, že je doposud znatelná původní rozloha hřbitova, na nichž se nachází alespoň několik náhrobků s dochovanými texty. Kromě Karlových Varů, Mariánských Lázních a

⁴ Arnoltov, Bečov nad Teplou, Drmoul, Františkovy Lázně, Hroznětín, Cheb, Chýše, Karlovy Vary, Krásná Lípa, Kynšperk nad Ohří, Lázně Kynžvart, Lomnička, Luka, Malá Šitboř, Mariánské Lázně, Nejdek, Poutnov, Sokolov, Úbočí a Útvina.

⁵ Například nacisty poničená nekropole v Chebu byla zlikvidována po roce 1960 a na jejím místě se postavily garáže. Fiedler, J.: Židovské památky v Čechách a na Moravě, s. 142.

⁶ Luka, Nejdek, Sokolov a Útvina.

⁷ V prosinci 1868 vydalo místodržitelství povolení ke zřízení židovského obce v Karlových Varech. V březnu následujícího roku místní židovská obec zakoupila pozemek v blízkosti místního katolického a protestantského hřbitova. První pohřeb se uskutečnil 21. května 1869. Doroschkin, A.: Kurzgefaßte Karlsbader Chronik, Von der Gründung der Stadt bis in die Gegenwart, s. 65 – 66.

⁸ Založen v roce 1875, za druhé světové války byl zdevastován a po ní opraven. Rozkošná, B., Jakubec, P.: Židovské památky Čech, Historie a památky židovského osídlení Čech, s. 242.

Kynšperku nad Ohří se ostatních osm lokalit nachází v blízkosti vesnic, na úpatí lesa nebo v remízkách na polích⁹. Primárně by se měly začít dokumentovat nekropole, na kterých se provedly revitalizační práce, nebo ty, jež by mohly být ohroženy buďto lidskou činností (vandalství, stavba, odcizení kamene) nebo nepříznivými přírodními podmínkami (eroze kamene vlivem větru, lišejníků, mrazu atd.). Prozatím se prováděla dokumentace na hřbitovech v Krásné Lípě (2004 – 2005, dokončeno), Poutnově (2006 – 2008, dokončeno), Malé Šitboři (2006 – 2010, dokončeno), Úbočí (2006 – 2010, dokončeno) a Lomničce (2009 – 2010, ve zpracování). V příštích letech by měly být započaty práce v Arnoltově, Drmoulu, Kynšperku nad Ohří a Hroznětíně. Po dokončení dokumentace těchto devíti lokalit by se na závěr měla tato aktivita zaměřit na fungující městské nekropole. V rámci možností se také zmapují ty lokality, z nichž se dochovala jen torza.

⁹ Jedná se o typická místa, kde se nacházejí české, moravské a slezské židovské hřbitovy. Ve středověku bývaly zřizovány uprostřed měst, popřípadě na parkánech nebo mezi dvěma hradebními pásmy. V 18. století se z hygienických důvodů přesouvaly i tehdejší katolické hřbitovy za město. Židé vždy usilovali z náboženských důvodů vlastnit hřbitovní pozemek. Často jim vrchnost dávala za značné částky k prodeji parcely, jež nebylo možné z hospodářských důvodů nijak využít. Kromě odlehlých míst se jim prodávala půda v blízkosti popravišť či mrchovišť. Pěkný, T.: Historie Židů v Čechách, s. 592

C. Postupy dokumentace

Dokumentaci lze rozdělit na dvě základní části. První je samotný terénní výzkum. Druhá představuje práci s archivními a písemnými materiály na základě informací z první činnosti. Terénní výzkum se skládá minimálně ze čtyř postupů, a to z číslování a měření náhrobků, měření hřbitova, fotodokumentace nekropole a náhrobků a opatřením opisů náhrobních textů. Popřípadě by se mohl k těmto metodám připojit i výzkum flóry uvnitř hřbitova a v jeho blízkosti s jejím vlivem na jeho podobu a na náhrobky.

C. I. Číslování a měření náhrobků

Židovské náhrobky se rozlišují na macevy (stély) nebo na tzv. tumby¹⁰. Macevy jsou klasickým typem náhrobku, jehož charakteristickým tvarem je deska. Objevují se v jakýchkoliv podobách a vyskytují se nejčastěji. Oproti tomu tumba je atypickým druhem náhrobku, jenž svým tvarem připomíná sarkofág. Tyto typy náhrobků se nevyskytují tak často jako typy deskové. Tumbly se většinou nacházejí na hrobech velice majetných Židů nebo na hrobech významných rabínů (např. Jehuda Löw Ben Becalel zvaný Maharal, pohřbený na Starém židovském hřbitově v Praze).

Hlavním smyslem židovského náhrobku je text na něm zobrazený, proto by každá stéla měla zajistit nejdelší trvání nápisu. Výzdoba a tvar jsou považovány za druhořadé projevy a funkce kamene. Rozlišují se dva typy náhrobku, funkční a architektonický¹¹. Funkční typ se objevuje v několika variantách, například se zakončeným prostým obloukem, zakončený špicí, zakončený několika oblouky nebo špicemi. Mohou být opatřeny lemovanou obrubou i reliéfní římsou. Tyto prvky by měly chránit text před přírodními vlivy. Architektonický typ náhrobku se odlišuje od funkčního použitím dekorativních prvků židovského umění. Především se jedná o použití stylu portálu, který je zdobený a členěný. Náhrobky také mají obvykle vytesány na svých okrajích sloupy, pilastry a bohaté ornamenty. Náhrobní kámen je často ukončen volutovým nebo rozeklaným štítem se středovým nástavcem.

Pro správnou orientaci mezi širokou škálou náhrobků je důležité provést jejich očíslování. Z pravidla se jedná o první krok při dokumentaci hřbitova. Záleží pouze na dokumentátorovi,

¹⁰ Rozkošná, B., Jakubec, P.: Židovské památky Čech, Historie a památky židovského osídlení Čech, s. 60.

¹¹ Heřman, J.: Židovské hřbitovy v Čechách, s. 100.

jakým způsobem bude dané náhrobky číslovat a odkud začne pracovat. Lze začít na místě vzdáleném od vchodu a po řadách k němu postupovat. Také se začíná číslovat od jedné strany, kde je zřetelná linie náhrobků, nebo se používá způsob z kopce dolů, jenž je z praktického hlediska snadnější. Čísluje se buď přímo na samotný kámen křídou, a to na zadní stranu či bok. Místo křídou se také používají připravené očíslované kartičky (papírové, kovové, plastové), které se pokládají před každou stélou. Při očíslování by se mělo postupovat po řadách (zprava doleva nebo naopak). Na některých nekropolích se mohou některé řady náhrobních kamenů překrývat, v tomto případě závisí pouze na osobě provádějící dokumentaci, jak tento problém vyřeší. Během číslování náhrobků se stanoví i jejich přesný počet.

Při měření náhrobků by se nemělo zapomenout na rozlišení náhrobků, zda se jedná o stélu či tumbu, a také zda se jedná o typ funkční nebo architektonický. U náhrobku se tedy zjišťuje celková výška, šířka a tloušťka kamene. Pokud se náhrobek nachází na podstavci, změří se nejdříve výška i s podstavcem a posléze samotný náhrobek a jeho podstavec. Rozšiřuje-li se kámen po stranách, měla by se zaznamenat míra na třech místech, v horní části, uprostřed a u spodu. Tento rys se uvádí a popisuje ve výsledném výstupu dokumentace. Nemělo by se zapomínat na měření oblouků, štítů, říms a okrasných prvků. V případě spolupráce s geologem či dobrých znalostí nerostů daného dokumentátora se při této činnosti určuje druh horniny, z níž je náhrobní kámen vyroben¹². Solitérní podstavce se též měří, mohou se však označovat odlišnou značkou (římskými číslicemi, velkými písmeny nebo spojením písmene a čísla, např. P1 atd.)

C. II. Měření hřbitova

Po očíslování náhrobků a jejich důkladného změření se přistoupí k výměře nekropole a zaměření polohy stél. Nejdříve se změří obvod, který bývá vyznačen zdí či ohradními sloupky. Na některých místech toto ohraničení může být pobořeno, povaleno nebo odcizeno. Proto se také někdy velmi špatně určuje. Tento úkol by se měl provádět s velkou pečlivostí, aby nedošlo k omylu. Změří se rovněž výška, šířka zdiva (sloupku¹³). Dále se vyměřuje poloha náhrobků a podstavců. Z důvodu co nejpřesnějších výměr hřbitova je nejlepší použít moderní měřicí technologie (teodolit, laserové měřiče vzdáleností apod.). Pokud tyto aparáty

¹² Z přesné identifikace nerostu se podle historických záznamů dá určit místo, kde byl kámen případně vytěžen.

¹³ V případě sloupků se měří i šíře otvorů pro dřevěné trámy a výška, ve kterých se nacházejí.

nejsou dostupné, postačí i běžné měřicí pásmo a jakýkoliv metr. Použití globálního triangulačního systému (GPS – Global Position System) v tomto případě nemusí být až tak přesný. Na území hřbitovů jsou často vzrostlé stromy, jež znesnadňují spojení přístroje se satelity. Při použití pásma a metru se výsledky měření zpravidla zakreslují na milimetrový papír. Následným překreslením vznikne plán nekropole.

C. III. Fotodokumentace

Fotografuje se jak hřbitov, tak i jednotlivé náhrobky a solitérní podstavce. Každý náhrobek by se měl vyfotografovat několikrát, včetně detailů a náhrobních textů. Zvláště u nápisů je podstatné dbát na zaostření. Jestli je stéla porostlá mechem, lišejníkem nebo je pokryta listím či jehličím, doporučuje se ji očistit kartáčem¹⁴. To se ale musí dělat se zvýšenou opatrností, aby se nepoškodila struktura povrchu. Většinou se dokumentace židovských nekropolí provádí v delším časovém úseku (dny, měsíce, roky), při čemž se zjistí, jaká denní doba je nejlepší pro pořízení fotografií. Také se využívá metoda s postranním bleskem, s barevnými clonami i s odrazem nepřímého světla. Vhodné je též vyfotografovat hřbitov s blízkým okolím.

C. IV. Získávání opisů

Správné opsání náhrobního nápisu je důležité pro další úspěšné zpracování samotné dokumentace. Text na náhrobku zpravidla obsahuje jméno zesnulého, jméno otce, u provdaných žen je uvedeno jméno manžela. Dále se uvádí datum úmrtí, někdy i datum pohřbu. Většinou nejobsáhlejší částí nápisu na kameni tvoří epitaf, v němž je vyjádřen smutek nad zemřelým. Popisují se tam záslužné činy, požehnání k šťastnému životu na onom světě. Případně se také zmiňuje povolání zesulé osoby.

Na opuštěných nekropolích je jen několik náhrobků, které nemají alespoň trochu poškozený text. Příčin, proč tomu tak je, může být mnoho. Nápis trpí povětrnostními podmínkami a změnou teploty. Strukturu kamene také narušuje několik druhů lišejníků a mechů. Častým jevem je mechanické poničení textů, a to jak úmyslně (vandalství), tak i z působením přírody (pád stromu, sesuv půdy, silný poryv větru). Všechny tyto aspekty

¹⁴ Používají se malá košťata, škrabky a štětce.

znesnadňují samotnou četbu. Pokud se nedaří na poprvé přečíst text a následně ho zaznamenat (napsat, nadiktovat na záznamové zařízení), existují určité metody, jak si dokumentátor může pomoci. Někdy například stačí, když je kámen trochu navlhčen (deštěm či politím obyčejnou vodou). Využívají se i pomůcky profesionálních fotografů, jimiž se během denní doby náhrobek lépe osvětluje (přírodním nebo umělým světlem). Nasvícení umělým světlem z určitého úhlu pomáhá ke snadnější četbě také v noci. Za zimních měsíců lze na náhrobek nanést přiměřenou vrstvu sněhu, která zvýrazní původní text. V tomto případě je nejlepší použít čerstvý kyprý sníh, promrzlý sníh na kámen nepřilne. Z halachických¹⁵ důvodů není přípustné na židovský náhrobní kámen nanášet jakékoliv umělé prostředky (např. pěnu na holení).

Pro správné určení zemřelého je podstatné jméno uvedené v textu na náhrobním kameni. Tato jména jsou především hebrejskou podobou občanského jména zesnulého. Také se zde objevují jména používaná v běžném (domácím) životě daných osob. Německá forma jména, která se nachází v archivních záznamech (např. v matrikách), se mnohdy rozpozná určitou shodou, např. Elijah je Elias, Jicchak znamená Izak, Moše je Moises apod. Jsou to většinou hebrejská jména (biblická jména). U náhrobků z druhé poloviny 19. století a mladších lze nalézt jména i jiného původu. V některých náhrobních nápisech se objevuje pouze zkratka prvních dvou počátečních písmen zemřelé osoby. V tomto případě se převážně jednalo o osobu, která byla ve své komunitě natolik známá, že všichni věděli, kdo je pod tímto kamenem pohřben. V současné době je velmi obtížné zjistit, o koho se jednalo.

Snad nejdůležitějším údajem v textu na židovském náhrobku je datace. Zjistí-li se přesný den úmrtí zemřelého, považuje se to za důležitější informaci než jeho jméno. Pokud je tento náhrobek z období, kdy se již vedly matriky zemřelých, je možné zesnulého v matrice nalézt podle data úmrtí. Datum v textu často obsahuje den úmrtí, který bývá v hebrejštině napsán podle židovského kalendáře. Uvádí se řadová číslovka dne, a to jak pokračuje po sobotě (šabatu), například 1. den po sobotě je neděle. Dále datace zahrnuje měsíc a rok. Rok je napsán písmeny, které mají číselnou hodnotu. Jednotlivé hodnoty se dohromady sčítají. Ve většině náhrobních textů je rok zmíněn v tzv. malém počtu, to znamená, že nezahrnuje tisíciletí. Pro převod na tzv. občanský letopočet (počítaný po Kristu, tedy tzv. křesťanský

¹⁵ Halacha doslova znamená postup a představuje židovský zákon. Termín označuje právní část Talmudu i následné kodifikace. Jedná se o celý soubor židovského zákona, právní systém judaismu a především Ústní zákon, jak byl stanoven od údobí Mišny. Newman, J., Sivan, G.: *Judaismus od A do Z*, s. 42

kalendář) se k judaistickému letopočtu přičítá 240 let. Takto se však zjistí jen přibližné datum, protože se v judaismu používá lunární kalendář¹⁶.

Podle nejstarší určené datace na náhrobním kameni se může hned v terénu zjistit, kdy mohl být hřbitov přibližně založen a do jaké časové skupiny náleží. V českých zemích lze židovské hřbitovy rozdělit do čtyř velkých chronologických skupin podle stáří náhrobků¹⁷. Do první skupiny patří nekropole s nejstaršími náhrobky z doby předbělohorské. Náhrobky z této doby jsou ceněny pro svou uměleckou hodnotu z hlediska historického literárního stylu a provedení kamenické práce. Hřbitovů se vztyčenými stélami před rokem 1620 je na území našeho státu poskrovnu¹⁸. Druhou skupinou hřbitovů jsou ty, na nichž se nacházejí náhrobní kameny z let 1620 až 1800. V těchto letech totiž docházelo k největšímu šíření židovského osídlení po českém a moravském venkově. Z této doby jsou velice hodnotné zdobené barokní náhrobky. Třetí skupinu představují hřbitovy se stélami (či tumbami) od roku 1800 do roku 1850. Texty na náhrobcích nejsou již z historického hlediska tak ceněny, protože údaje na nich uvedené mohou být nahrazeny informacemi z písemných pramenů. V tomto období nedocházelo ve stylu zpracování kamene k dalším převratným novým projevům. Pro jejich ztvárnění se přejímaly styly předešlé. Místy také lokální varianty a náhrobky se začaly vzájemně podobat. Poslední čtvrtá skupina hřbitovů má náhrobky po roce 1850. V té době docházelo k postupnému zrovnoprávnění židovských obyvatel s ostatními a docházelo k tzv. kulturní asimilaci. Židovské náhrobky se začaly podobat těm křesťanským. Texty jsou bilingvní (hebrejšтина a němčina).

¹⁶ „Normální židovský rok má dvanáct měsíců, které mají buď 29 nebo 30 dnů. Toto rozdělení je založeno na lunárním cyklu, který se od cyklu solárního liší přibližně o 11 dnů ročně. Poněvadž však židovské svátky jsou závislé na ročních obdobích, takže svátek pesach (velikonoce) musí být na jaře a svátky „pod zelenou“ na podzim, bylo nutno zavést opatření k vyrovnání této diference. K tomuto účelu byly zavedeny roky přestupné. V takovém roce je třináct měsíců a v cyklu 19 let je sedm přestupných roků.“ Muneles, O., Vilímková, M.: Starý židovský hřbitov v Praze, s. 62.

¹⁷ Heřman, J.: Židovské hřbitovy v Čechách, s. 97.

¹⁸ V Karlovarském kraji se v současné době nenachází ani jeden. Náhrobky postavené před rokem 1620 se dříve nacházely na hřbitovech v Chebu (zaniklý hřbitov), v Kynšperku nad Ohří (náhrobky se nedochovaly), v Lázních Kynžvart (zaniklý hřbitov) a v Hroznětíně (náhrobky se nedochovaly).

D. Písemné prameny a jiné zdroje k dokumentaci hřbitovů

Pro účely dokumentace je velmi důležité vybírat historicky kvalitní písemné prameny. Jsou to dochované archivní dokumenty a odborná literatura. Z archivních materiálů se používají zvláště židovské matriky narozených, oddaných a zemřelých. Podle nich se zjišťuje přesné úmrtí osoby, jejíž jméno bylo nalezeno na náhrobku. Případně lze dohledat, kdy se narodila, jak se jmenovali její rodiče a odkud pocházeli, s kým vstoupila do svazku manželského, kolik měla potomků atd. Dalším důležitým zdrojem informací je tzv. stabilní katastr, jehož součástí je Bauparzellen Protocoll a Grundparzellen Protocoll. V těchto archiváliích se nacházejí údaje o stavebních parcelách, domovních číslech, jménech majitelů, rozloze daných objektů, zahrad a polností. Lze tam zjistit i číslo parcely místního hřbitova, jeho celkovou výměru, i název židovské obce, která ho vlastnila. Spisy stabilních katastrů byly pořizovány od třicátých do čtyřicátých let 19. století, obsahují však i dodatky z let šedesátých. Ke stabilnímu katastru patří též císařské otisky. Jedná se o otisky originálních map, jež byly opatřeny popisem parcelních čísel a kolorováním. Určeny byly k archivaci v Centrálním archivu pozemkového katastru ve Vídni. Dnes jsou součástí archiválií Ústředního archivu zeměměřičství a katastru. Prohlížet se mohou na veřejných internetových stránkách¹⁹. Židovské matriky, Bauparzellen Protocolly a Grundparzellen Protocolly jsou uloženy v Národním archivu v Praze. V této instituci jsou také uloženy knihy familiantů²⁰. Hodnotným archivním materiálem jsou i soupisy židovských rodin z 18. století. Na počátku 21. století vyšel v několika dílech soupis z roku 1793. Obsahuje informace o počtu židovských rodin v dané obci, jména všech osob (včetně malých dětí), vlastnicích domů a typu povolání, které vykonávali otcové rodin nebo vdovy. Také je možné se v tomto pramenu dozvědět, odkud tyto rodiny pocházely, zda byly z místní obce nebo z jiné. Vydané židovské soupisy by se měly nacházet v příruční knihovně v každém Státním okresním archivu. V těchto oblastních archivech lze také nalézt dílčí důležité informace²¹. Někdy se ale může stát, že je k těmto archiváliím zamezen přístup, protože mohou být doposud nezpracované.

¹⁹ <http://archivnimapy.cuzk.cz/>

²⁰ Tzv. familiantský zákon reguloval přirozený přírůstek židovských obyvatel. Na základě tohoto zákona byli od září 1726 ženatí nebo ovdovělí Židé, kteří byli obdařeni potomstvím, považováni za otce rodin. Oni jediní měli právo pobytu v zemi a získali inkolát (státní příslušnost, občanství ve stavovské monarchii). Po smrti hlavy rodiny přecházel daný inkolát (každý měl přiřazené číslo) na nejstaršího syna. Jedině on se směl oženit. Ostatní kvůli založení své vlastní rodiny museli odejít ze země a byli považováni za cizince. Místo „familianta“ bylo možné získat úmrtím někoho, kdo vlastnil inkolát, nebo za zvláštních podmínek. Za porušení familiantského zákona se trestalo bičováním a vypovězením ze země. Pěkný, T.: Historie Židů v Čechách a na Moravě, s. 95

²¹ V Karlovarském kraji jsou to Státní okresní archivy v Karlových Varech, Jindřichovicích a Chebu.

Historické a geografické údaje k dokumentaci židovských hřbitovů se čerpají především z odborné literatury. Cenné informace se nacházejí ve starých topografických dílech z 18. a 19. století (Jaroslaus Schaller a Johann Gottfried Sommer). Nápomocné mohou být i místní vlastivědné publikace a tištěné kroniky z druhé poloviny 19. století a první poloviny 20. století. K četbě těchto starších knih a archiválií se předpokládá alespoň základní znalost německého jazyka. Toto zvláště platí u pohraničních regionů, kde je téměř tak psána veškerá literatura do roku 1945. Při čerpání z těchto starších pramenů by se nemělo zapomínat na kritický přístup k informacím. Vše se musí kontrolovat s novými poznatky z odborné literatury. Tímto označením jsou chápány ty práce, na kterých se podíleli známí profesionální badatelé z různých vědeckých institucí, např. z muzeí, památkových a vědeckých ústavů. V každém případě je také možné použít jako zdroj knihu amatérského badatele, nesmí se však zapomenout zkontrolovat seznam literatury a pramenů, z kterých pro svou práci čerpal. Pokud se k dané události vyjadřuje několik autorů odlišným způsobem, tak by se měly uvést názory všech. V dokumentaci je též možné uvést výpovědi místních obyvatel a pamětníků, musí se ale uvést jméno dané osoby a ověřit jakým způsobem danou znalost nabyla. Zdroje z internetu by měly pocházet jen ze stránek odborných institucí a vždy porovnány s údaji v odborné literatuře.

E. Zpracování dokumentace

Po terénním výzkumu a badatelské činnosti přichází samotné zpracování dané nekropole. Zpracování dokumentace se dělí na několik fází. Sepíše se historie místa, kde se hřbitov nachází, vypracuje se vývoj židovského osídlení v místní obci a objasní se poloha nekropole se základními údaji (založení, původní majitel, počet náhrobků, stav atd.). Hlavní částí dokumentace jsou samozřejmě popisy samotných náhrobků, opisy a překlady textů a informace o zemřelém a jeho rodině. V závěru práce by se měly zhodnotit výsledky dosažené dokumentací. V příloze by určitě měla být mapka hřbitova a fotografie hřbitova a všech náhrobků. Možné je přiřadit i seznam náhrobků se jmény zemřelých, soupis židovských vlastníků domů, časovou tabulku s počtem židovských obyvatel v obci v průběhu několika let atd.

Primárním úkolem dokumentace je systematické zpracování náhrobků. Přibližme si postupy, které by se při tom měly dodržovat. K očíslovanému náhrobku přiřadíme jméno osoby, která je na něm uvedena. Pokud to není kvůli poničení textu možné, napíše se „nečitelný“. Opis náhrobního nápisu (v hebrejštině, němčině) by se měl přeložit do českého jazyka. Slova, zkratky nebo určité pasáže, u kterých není možné vyložit jejich přesný význam, nepřekládáme. V případě, že se zde objeví parafráze biblického textu, přiložíme k ní poznámku, v níž se zmíní a vypíše daný verš²². Následně se pod opis a jeho překlad vypracuje stručný popis náhrobku s celkovými (i dílčími) rozměry, zdobením a dalšími zvláštnostmi. Popřípadě, jak již bylo zmíněno, se zde uvede i druh použitého kamene. Potom se přistupuje k identifikaci pohřbené osoby. Jméno nebo datum úmrtí se hledá v dostupných matrikách zemřelých. Při nalezení požadované osoby se z matriky vypíše přesný den úmrtí (případně i s hodinou), den ohledání tělesných pozůstatků, místo úmrtí, rodinný stav, věk osoby, místo bydliště (není-li totožné s místem úmrtí), jména příbuzných (jsou-li uvedeni) a příčinu smrti²³. Dále se zjišťuje v matrikách narozených a oddaných, kdy se zesnulá osoba narodila, kdy vstoupila do svazku manželského, jaké povolání vykonávala, kolik potomků se jí narodilo, z jaké rodiny pocházela, příbuzenské vazby přímé i nepřímé (rodičů, sourozenců, partnera). Po vyčerpávajícím výčtu těchto údajů se předkládají informace o domě, ve kterém osoba žila

²² V doposud zpracovaných dokumentacích židovských hřbitovů v Karlovarském kraji se uvádí, jak překlad Bible podle Kralického vydání, tak i překlad Ekumenický.

²³ Jedná-li se o nevědní příčinu skonu, lze ji v poznámce vysvětlit. V tomto případě se doporučuje použít knihu Lutonský, B., Černý, J.: Latinsko-německo-český slovník nemocí, úrazů a příčin smrti a výrazů s nimi souvisejících (nejen) pro genealogy, viz. Seznam použité literatury.

a zemřela. Jedná se o číslo popisné, číslo parcely, celkovou rozlohu domu a jméno vlastníka (vlastníků). Podle císařského otisku se uvádí, zda byl dům spalný nebo nespalný. Pokud jsou na hřbitově pohřbeni příbuzní zemřelé osoby, uvádí se číslo náhrobku. Zmíníme-li s podrobnostmi danou osobu již u jiného rodinného příslušníka (otce, matky, manžela, manželky apod.), napíše se jen údaje o úmrtí této osoby a odkaz s číslem náhrobku a jménem příbuzného.

F. Výsledky a využití dokumentace

Výsledkem dokumentace židovských hřbitovů v Karlovarském kraji není pouze získání informací o samotných nekropolích, ale také malé poodhalení života náboženské minority v místním kraji. Touto prací se zjistí, od kdy se hřbitovy používaly a do jaké doby plnily svou funkci. Dozvíme se, kolik pohřbů se na nich konalo a kolik náhrobních kamenů se do současných dní dochovalo. Na základě porovnání jmen a dat zemřelých se podaří získat cenné informace o rodinných vazbách mezi rodinami nejen v tomto kraji, ale i v ostatních, či v zahraničí. Podle příbuzenských vztahů se dá předpokládat i geografická šíře podnikání zdejších židovských obchodníků a jejich vliv na tehdejší hospodářství. Lze se i dozvědět rodinné kořeny významných podnikatelů a osobností z přelomu 19. a 20. století, kteří značně působili na kulturu a ekonomickou situaci ve větších městech tohoto kraje a jejichž předkové jsou pochováni na vesnických hřbitovech v Karlovarském kraji.

Badatelskou činností dochovaných archivních pramenů a židovských nekropolí lze dospět k překvapivé kvantitě důležitých informací o způsobu chodu v rámci židovských komunit na území jednoho regionu. Zpracováním židovských hřbitovů se to může jen potvrdit. Takto získané dokumentace pak poslouží jako základní zdroj pro další studium bývalých místních židovských společenství. Výsledky dokumentací se mohou zveřejňovat formou článků v odborných periodikách nebo sbornících. Jednotlivé studie by se též měly vydávat tiskem.

G. Závěr

Tato práce předkládá způsoby a postupy dokumentace židovských hřbitovů zejména pro lokality v Karlovarském kraji. Neplatí ale, že by se daly využít jen v rámci jednoho regionu, ba právě naopak. Pokud by se podařilo sjednotit dokumentování starých židovských nekropolí podle jednotného vzorce, pomohlo by to k lepší orientaci v této problematice. Z výsledků takto dosažených prací by mohla vzniknout veřejná databáze pro zájemce z řad odborných i laických badatelů z několika oborů, jako je historie, kulturní a sociální antropologie, genealogie apod. Metody dokumentace se však nemusí vztahovat pouze na hřbitovy židovské, ale i na staré křesťanské, které jsou opuštěné. Především v pohraničí České republiky je několik takových míst, které pustnou, čímž samy mizí z povrchu zemského a s nimi i paměť na časy minulé. Nedojde-li k zaznamenávání dílčích malých stop z dob minulých, nebude potom možné ani pochopit dějiny z objektivního hlediska. Znamená to, že by se měly bedlivě skládat střípky historie, z nichž se snad podaří složit co nejvíce pravděpodobný obraz předešlých věků. K tomuto účelu snad přispěje i toto skromné dílo.

H. Seznam použité literatury a jiných pramenů

Bauparzellen Protocoll der Gemeinde Amonsgrün, 1841NA Praha, Sk 12.

Bauparzellen Protocoll der Gemeinde Kleinschüttüber 1841, NA Praha, Sk 434.

Bible, Písmo svaté Starého a Nového Zákona, Ekumenický překlad, Ústřední církevní nakladatelství, Praha 1979

Bibli Svátá, To jsou všechna svatá písmena Starého i Nového Zákona podle vydání Kralického z let 1579 – 1593, Blahoslav, Praha 1954

Boháček, J., Hálek, J., Kučerová, K., Mádlová, V.: Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793 I., Loketský kraj, Boleslavský kraj, Budějovický kraj, Státní ústřední archiv v Praze 2002, ISBN 80-85192-10-1

Doroschkin, A.: Kurzgefaßte Karlsbader Chronik, Von der Gründung der Stadt bis in die Gegenwart, Deutsche Tages-Zeitung, Karlsbad 1929

Duplicat Bau Parzellen Protocoll der Gemeinde Pauten 1839, NA Praha, SK DUPLIKAT 3067.

Fiedler, J.: Židovské památky v Čechách a na Moravě, Sefer, Praha 1992, ISBN 80-900895-1-8

Fiedler, J.: Encyklopedie židovských obcí, sídlišť a památných míst na území ČR, heslo Úbočí, soubor pdf, Židovské muzeum v Praze 2007

Fiedler, J.: Encyklopedie židovských obcí, sídlišť a památných míst na území ČR, heslo Poutnov, soubor pdf, Židovské muzeum v Praze 2007

Heřman, J.: Židovské hřbitovy v Čechách, Rada židovských náboženských obcí v ČSR v Ústředním církevním nakladatelství v Praze, Praha 1980

Lutonský, B., Černý, J.: Latinsko-německo-český slovník nemocí, úrazů a příčin smrti a výrazů s nimi souvisejících (nejen) pro genealogy, Ringier ČR, a. s., Contract Publishing, Praha 1995

Matrika narozených 1798–1840, NA Praha, HBMa 1157.

Matrika narozených 1840–1895, NA Praha, HBMa 1159.

Matrika narozených 1840 – 1867, NA Praha, HBMa, 1670.

Matrika narozených 1840 – 1861, NA Praha, HBMa 2222.

Matrika oddaných 1798–1839, NA Praha, HBMa 1161.

Matrika oddaných 1798–1865, NA Praha, HBM 1162.

Matrika oddaných 1840 – 1854, NA Praha, HBMa 2222.

Matrika zemřelých 1799–1840, NA Praha, HBMa 1164.

Matrika zemřelých 1841–1895, NA Praha, HBMa 1166.

Matrika zemřelých 1896 – 1931, NA Praha, HBMa 1675.

Matrika zemřelých 1841 – 1894, NA Praha, HBMa 2221.

Muneles, O., Vilímková, M.: Starý židovský hřbitov v Praze, Státní židovské muzeum v Praze, Praha 1955

Newman, J., Sivan, G.: Judaismus od A do Z, Sefer, Praha 1992, ISBN 80-900895-3-4

Pěkný, T.: Historie Židů v Čechách, Sefer, Praha 2001, ISBN 80-85924-33-1

Pavlincová, H, Horyn, B.: Judaismus, Křesťanství, Islám, Nakladatelství Olomouc, Olomouc 2003, ISBN 80- 7182-165-9

Rozkošná, B., Jakubec, P.: Židovské památky Čech, Historie a památky židovského osídlení Čech, Era, Brno 2004, ISBN 80-86517-64-0

Použité odkazy z internetu:

<http://archivnimapy.cuzk.cz/>

I. Přílohy

Příloha č. 1

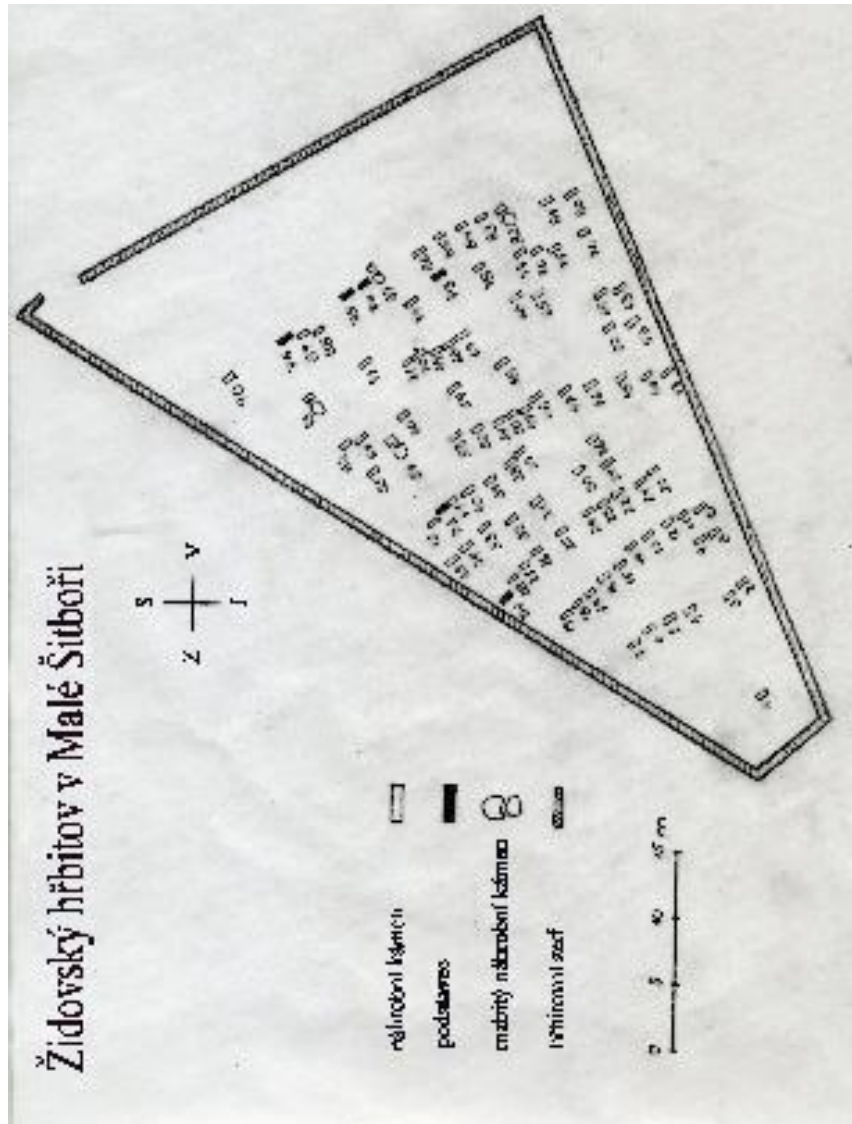
Soupis bývalých i současných židovských hřbitovů v Karlovarském kraji

Lokalita hřbitova	Založení hřbitova	Současný stav hřbitova	Počet náhrobků	Dokumentace do roku 2010
Arnoltov	1. třetina 19.století	zachovaný	26	nedokončena
Bečov nad Teplou	neznámé (náhrobky ze 17. století)	neexistuje (zrušen nacisty)	-----	-----
Drmoul	neznámého (náhrobky ze 17. století)	zachovaný	asi 360	-----
Františkovy Lázně	1875	torzo zdi s branou	-----	-----
Hroznětín	asi z 15. století	zachovaný	300	-----
Cheb I.	neznámé	neexistuje (do roku 1418)	-----	-----
Cheb II.	po roce 1417	neexistuje (konec 15. století)	-----	-----
Cheb III.	1872	neexistuje (zrušen po 1960)	-----	-----
Chýše (starý)	neznámého (náhrobky ze 17. století)	neexistuje (zrušen před 1973)	-----	-----
Chýše (nový)	před rokem 1883	neexistuje (zrušen před 1973)	-----	-----
Karlovy Vary	1869	existuje (funkční)	asi 700	-----
Krásná Lípa	polovina 18. století	zachovaný	112	dokončena 2005
Kynšperk nad Ohří	neznámého (pol. 14.st.) (náhrobky z 1. pol. 18.st.)	zachovaný	asi 170	-----
Lázně Kynžvart	asi z 15. století	neexistuje (zrušen nacisty)	-----	-----
Lomnička	počátek 19.století	zachovaný	82	započata 2009
Luka	neznámého	zachovaný	3	-----
Malá Šitboř	kolem roku 1818	zachovaný (upravený)	90	dokončena 2010
Mariánské Lázně	1875	existuje (funkční)	???	-----
Nejdek	1914	zachovaný (oddělení k. h. ²⁴)	2	-----
Poutnov	1. třetina 19.století	zachovaný (upravený)	47	dokončena 2008
Sokolov	1878	zachovaný	1 torzo	-----
Úbočí	1. třetina 19.století	zachovaný (upravený)	71	dokončena 2010
Útvina	1. polovina 19. století	zachovaný (velmi poničen)	4	-----

²⁴ Zkratka k. h. znamená komunální hřbitov

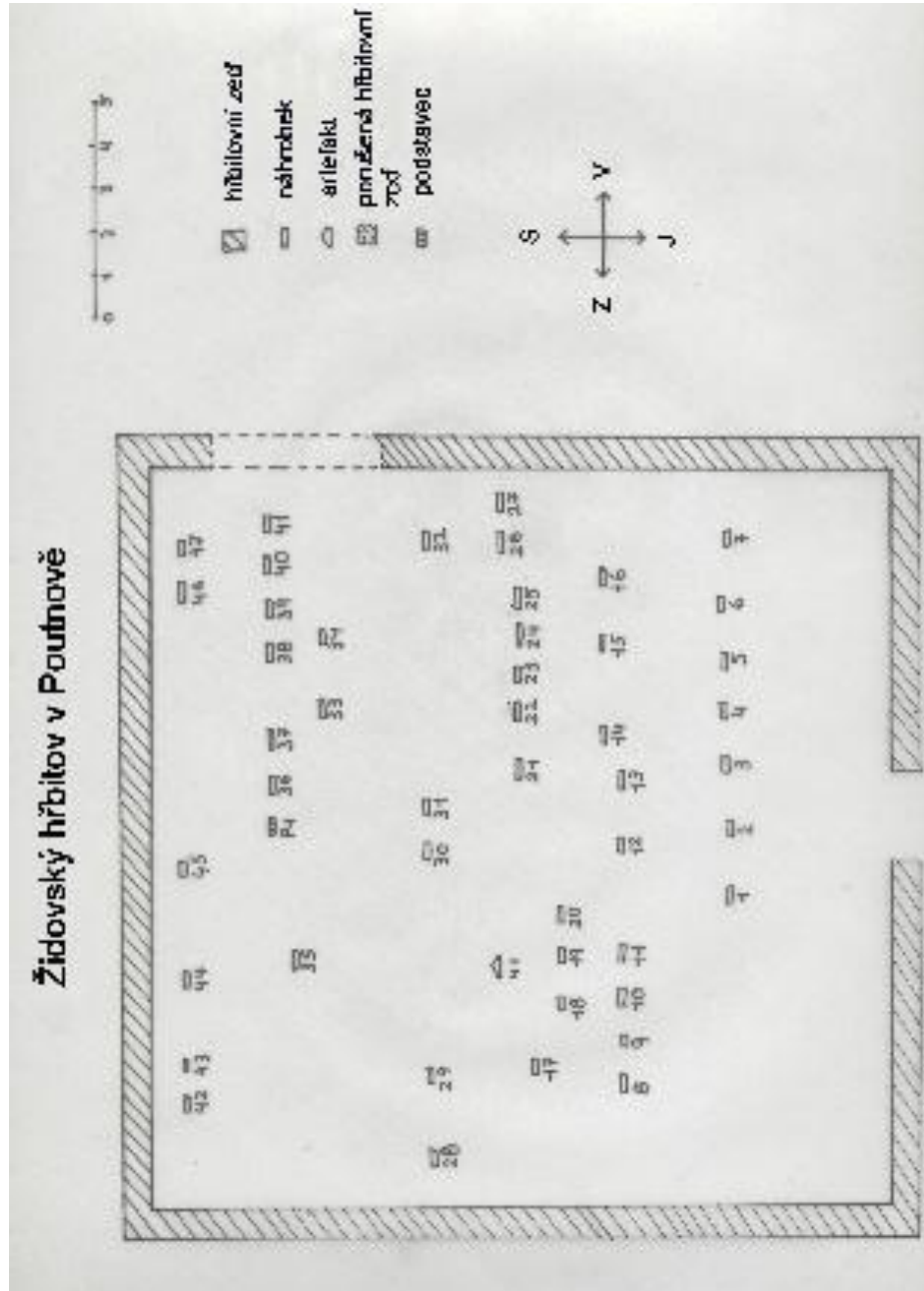
Příloha č. 2

Mapka židovského hřbitova v Malé Šitboři

Příloha č. 4

Mapka židovského hřbitova v Poutnově

Příloha č. 5

Ukázka dokumentace náhrobku č. 90 – Mayera Glasera na židovském hřbitově v Malé Šitboři

פ"נ	Zde je uložen
איש ישר כ"ה	muž přímý, vážený pan
מאיר בר אברהם	Meir, syn Abrahama.
נפטר ונקבר ביום	Zemřel a pohřben byl
ה' כ"ה אדר שני ש'	ve čtvrtek 25. druhého adaru roku
תקפ"א לפ"ק	581 malého počtu.
תנצב"ה	Bud' jeho duše svázána ve svazku života.

Náhrobní kámen č. 90 se nachází na konci třinácté řady ve východní části hřbitova. Od severní zdi je vzdálen necelých pět metrů a od původního vchodu je vzdálen patnáct metrů jihozápadním směrem. Stéla funkčního typu o rozměrech 57 × 63 × 27 centimetrů je zakončena obloukem. Hebrejský text je doposud dobře čitelný. Tento náhrobek je pravděpodobně nejstarší na tomto hřbitově.

Na tomto náhrobku je uvedeno jméno pana Meira, syna Abrahama, jenž skonal ve čtvrtek 25. druhého adaru 5581 dle židovského kalendáře. Dle dostupných archivních pramenů bylo zjištěno, že se jednalo o Mayera Glasera, který zemřel 29. března 1821 v Malé Šitboři v domě čp. 48 ve věku 69 let. Za příčinu jeho úmrtí byl stanoven v té době velmi častý zánět plic²⁵. Pan Glaser byl teprve třetí osobu uloženou do země na tomto hřbitově. Tento člověk se v Soupise židovských rodin z roku 1793 pro obec Malá Šitboř nenachází, ale je uveden v blízké obci Úbočí. V této vsi pan Mayer Glaser žil se svou ženou Judith a svými čtyřmi dětmi, Nephtalim, Judou, Samuelem a Annou Margareth²⁶. Pan Mayer Glaser byl evidován jako učitel²⁷. Do Malé Šitboře tedy rodina Glaserů přišla asi na přelomu 18. a 19. století, jelikož v roce 1801 je uváděna při svatbě svého syna Nephtalyho, který si 3. února tohoto

²⁵ Lungentzündung, NA Praha, HBMa 1166, Matrika zemřelých 1841–1895

²⁶ V soupise není uvedeno číslo domu, ve kterém rodina Glaserů v roce 1793 žila. Pan Mayer Glaser byl příslušný do obce Dolní Bělá v Plzeňském kraji (Piela, Pilsner Kreis). Boháček, J., Hálek, J., Kučerová, K., Mádlová, V.: Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793 I., Loketský kraj, Boleslavský kraj, Budějovický kraj, Státní ústřední archiv v Praze 2002, s. 40 a 98.

²⁷ Instruktor, Boháček, J., Hálek, J., Kučerová, K., Mádlová, V.: Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793 I., Loketský kraj, Boleslavský kraj, Budějovický kraj, Státní ústřední archiv v Praze 2002, s. 40

roku bral ve svých 25 letech za ženu stejně starou Dorotheu Pfefferkorn²⁸. V té době rodina Mayera Glasera žila v domě čp. 44. Nevěsta Dorothea, byla dcera Abrahama Pfefferkorna, který je uváděn ve zmíněném soupise z roku 1793 jako obchodník s domácím střížním zbožím. Se svojí ženou Marthou²⁹ obýval dům čp. 19. Tito manželé měli spolu pět dětí, z toho čtyři chlapce a jednu dívku, kterou právě byla Dorothea, snacha pana Mayera Glasera. Třetí syn Samuel vstoupil dne 19. června 1822 do svazku manželského s dcerou svého bratra Nephtalyho Barbarou. Samuelovi v té době bylo 36 let a jeho nastávající, jež byla jeho neteří, pouhých 20 let³⁰. Manželku pana Mayera Judithu se také nezdařilo nalézt v malošitbořských matrikách zemřelých, proto nevíme, kdy zemřela a kde byla pohřbena. O panu Mayerovi také víme, že v roce 1802 bydlel v domě čp. 44, který vlastnil v roce 1841 jeho syn Samuel. Dům čp. 48, ve kterém v roce 1821 zemřel, byl pravděpodobně postaven současně se synagogou v roce 1808. Tento dům ve čtyřicátých letech 19. století vlastnil jeho syn Nephtaly společně s místní židovskou obcí, jak už bylo zmíněno. Je možné, že se na vybudování těchto dvou objektů pod jednou střechou finančně podílel.

Na hřbitově v Malé Šitboři jsou pohřbeni další příbuzní pana Mayera Glasera. Syn Nephtaly³¹ je uveden na náhrobku s evidenčním číslem 56. Zemřel 25. ledna 1852 v 5 hodin večer v domě čp. 48. Skonal ve věku 76 let na tyfovou horečku. Se svojí ženou Dorotheou, jejíž jméno je uvedeno na náhrobku č. 63, měl čtyři děti. Dceru Barbaru a syny Isaka Löbla, Mosese a Eliáše. Paní Dorothea, rozená Pfefferkorn, zemřela 2. srpna 1851 v 1 hodinu odpoledne v domě, který spoluvlastnil její manžel. Ve věku 76 let podlehla břišnímu tyfu. Náhrobek jejich syna Mosese Glasera je označen číslem 29. Pan Moses se narodil 10. června 1811 v Malé Šitboři v čp. 48. Ve svých necelých 39 letech pojal 15. ledna 1850 za manželku 39 letou Barbaru, dceru manželů Nathana a Anny Östreicherů z Drmoulu³². Jejich manželství bylo pravděpodobně velmi ovlivněno zdravotním stavem paní Barbary, jak je uvedeno

²⁸ Oddávajícím rabinem byl Moses Datlzweig z Kynšperka nad Ohří. NA Praha, HBMa 1161, Matrika oddaných 1798–1839

²⁹ Paní Martha Pfefferkorn je v matrikách zmiňována jako Magdalena, a to při narození její vnučky Barbary 9. prosince 1802. NA Praha, HBMa 1157, Matrika narozených 1798–1840.

Jako Magdalena je také uváděna při záznamu jejího úmrtí 27. října 1814 v Malé Šitboři. Zemřela v domě čp. 48, byla 70 let stará a příčinou jejího úmrtí byla stanovena mrtvice. Její manžel Abraham zemřel o rok později 14. listopadu v Malé Šitboři v domě čp. 49 ve věku 81 let na sešlost stářím. NA Praha, HBMa 1164, Matrika zemřelých 1799–1840

³⁰ Oddávajícím rabinem byl Moses Pereles z Bečova. Manželům Samuelovi a Barbaře Glaserovým se 6. února 1834 v Malé Šitboři v domě čp. 44 narodila dcera Kattí. O dva a půl roku později se jim v říjnu 1836 narodil chlapec, který však přišel na svět mrtvý. NA Praha, HBMa 1157, Matrika narozených 1798–1840

³¹ V matrice zemřelých je uváděn jako Nephtali. NA Praha, HBMa 1166, Matrika zemřelých 1841–1895.

Na náhrobku je vytesáno Neftali.

³² U Barbary Östreicher je uvedeno, že její matka Anna byla rozená Jaiteles. NA Praha, HBMa 1162, Matrika oddaných 1798–1865

v hebrejském i německém textu na jejím náhrobku č. 24. Její neblahé zdraví se také připomíná na náhrobku jejího manžela. Manželům Mosesovi a Barbaře Glaserovým se 9. června 1851 narodila dcera Emilie, která však ve věku 11 let zemřela na úplavici. Její jméno je zaznamenáno na náhrobním kameni č. 54. Z textu na náhrobku pana Mosese víme, že měl i syna Becalela, který mu stélu nechal zhotovit. Je možné, že se jedná o jeho syna Daniela³³, který je uveden na náhrobku č. 11 paní Julie Glaser. Ten se právě uvádí i v několika záznamech matriky narozených jako syn Mosese a Barbary Glaserových³⁴. Pan Moses Glaser zemřel 12. listopadu 1870 v domě čp. 57³⁵ ve věku 60 let a devíti měsíců na tuberkulózu. Manželka Barbara zemřela o čtyři roky později 1. listopadu 1875 ve věku 65 let pravděpodobně na zánět žaludku³⁶. Jejich snacha Julie skonala 18. prosince 1887 v půl třetí odpoledne v domě čp. 48. Ve věku 45 let podlehla zánětu plic. Pocházela z Bečova jako dcera místního obchodníka Judy Löwyho a jeho ženy Miny³⁷. Prozatím nevíme, kdy a kde se provdala za Daniela Glasera, ale je prokázáno, že se jim 30. května 1869 v domě čp. 37 v Malé Šitboři narodila dcera Gisella. Tato dcera je asi také zmiňována na jejím náhrobku jako její jediné dítě, protože paní Julii se třikrát nepodařilo přivést na svět živého potomka³⁸. Pan Daniel Glaser působil jako místní matrikář, jeho poslední záznamy pocházejí z konce roku 1895. Na hřbitově nebyl nalezen jeho náhrobek. Poslední náhrobek, na kterém je vytesáno příjmení Glaser, je označen číslem 17 a patří panu Eliasovi, třetímu synovi Neftalyho Glasera. Narodil se 1. dubna 1813 v domě čp. 48. Dne 21. října 1839 se oženil s 26 letou Domuth, dcerou Davida Löwa a jeho manželky Domuth³⁹ z domu čp. 39 v Malé Šitboři. Podle malošitbořské matriky narozených se manželům Eliasovi a Julii narodily tři dcery Lotti, Mina, Berta a syn Robert⁴⁰. Pan Elias Glaser zemřel 15. listopadu v pět hodin večer v domě čp. 48. Ve svých 68 letech podlehl krvácení do mozku⁴¹.

³³ V komunitě židovských obyvatel mohl být oslovován jako Becalel, ale úředně mohl být veden jako Daniel. Nepodařilo se prozatím nalézt jeho náhrobek, který by to potvrdoval. Proto není doposud zřejmé, zda se jedná o tu samou osobu.

³⁴ NA Praha, HBMA 1159, Matrika narozených 1840–1895

³⁵ Dům čp. 57 byl v roce 1841 ve vlastnictví Nathana Wessla. Dům měl výměru 55 sáhů čtverečních. Bauparzellen Protokoll der Gemeinde Kleinschüttüber 1841, NA Praha, Stabilní katastr č. 434.

³⁶ Popis choroby je velmi špatně čitelný, zřetelné je označení žaludku, ale zánět lze jen tušit. NA Praha, HBMA 1166, Matrika zemřelých 1841–1895.

³⁷ NA Praha, HBMA 1159, Matrika narozených 1840–1895.

³⁸ Bylo to v roce 1871, 1877 a 1879. NA Praha, HBMA 1159, Matrika narozených 1840–1895.

³⁹ Paní Domuth Löw, rozená také Löw, pocházela z Arnoltova. NA Praha, HBMA 1161, Matrika oddaných 1798–1839.

⁴⁰ Lotti se narodila 22. října. Mina se narodila 14. června 1844. Berta se narodila 6. srpna 1846. Robert se narodil 31. května 1854. Všechny děti se narodily v Malé Šitboři v domě čp. 44. NA Praha, HBMA 1159, Matrika narozených 1840–1895.

⁴¹ NA Praha, HBMA 1166, Matrika zemřelých 1841–1895.

Na základě informací získaných studiem archivních písemností se dá předpokládat, že rodina Glaserů patrně patřila v 19. století k významným židovským rodinám v Malé Šitboři a okolí, kteří měli vliv na dění v místní minoritní komunitě.

Fotografie náhrobku:

Příloha č. 6

Ukázka dokumentace náhrobku č. 5 – Henriete Kohn na židovském hřbitově v Úbočí

תברך מנשים הענדל אשת כהר"ר	Mezi ženami požehnaná paní Hendl, manželka váženého pana
פאלק קאהן היתה אשת חיל בה בטה לב בעלה גמלה טוב ותעש'	Falka Kohna. Byla to žena šlechtná (1) v níž důvěřovalo srdce jejího muže, konala dobro
בחפץ כפה היתה בעניות סוהר רב ממרחק לחמה ולנתן מרף לבייתה נפמרת ביו ה' ביום י"ז סיון	přející dlaní. Bývala jako kupecké lodi, zdálky přinášela dostatek chleba, aby uživila svoji domácnost. Zemřela ve čtvrtek 17. sivanu
תרל"ד תנצב"ה	634. Buď její duše svázána ve svazku života.
HENRIETE KOHN 2. JUNI 1874	HENRIETE KOHN 2. června 1874

Náhrobek č. 5 je umístěn v první řadě v jihovýchodní části hřbitova, vzdálen dva metry od východní zdi. Náhrobní kámen funkčního typu má rozměry 90 x 61 x 15 centimetrů. Horní část je uprostřed zakončena mírným obloukem. Strany náhrobku jsou dovnitř skoseny k oblouku a dosahují do dvou třetin výšky oblouku. Text je na některých místech porušen erozí kamene, jež znesnadňuje jeho četbu. Písmo v hebrejštině i němčině je neprofesionálně provedeno (vytesáno).

Paní Henrietha Kohn, manželka Leopolda Kohna, zemřela 2. června v 7 hodin ráno 1874⁴² v Žandově. Ostatky zesnulé byly ohledány a pohřbeny 4. června. Paní Henrietha byla úředně vedena v Úbočí v domě čp. 69. Ve věku 64 let podlehla na infarkt⁴³.

Paní Henrietha Kohn, rozená Wollner, pocházela z Kynžvartu. Jejím otcem byl Markus Wollner z Lázní Kynžvart z domu čp. 4. Matka paní Henriethy Sara se za svobodna jmenovala Ernst⁴⁴. Dne 12. srpna roku 1840 ve věku osmatřiceti let vstoupila Henrietha Wollner do manželského svazku o jedenáct let mladším Leopoldem Kohnem. Ženich Leopold

⁴² Datum na náhrobku v hebrejštině a v německém jazyce souhlasí s údajem uvedeným v úbočské matrice zemřelých, 17. sivanu roku 634 malého počtu bylo úterý 2. června 1874.

⁴³ Herzlähmung, NA Praha, HBMA 2221, Matrika zemřelých 1841 – 1894.

Německý výraz Herzlähmung se používal pro označení infarktu neboli ischemické chorobě srdeční. Lutonský, B., Černý, J.: Latinsko – německo – český slovník nemocí, úrazů a příčin smrti výrazů s nimi souvisejících (nejen) pro genealogy, s. 68

⁴⁴ NA Praha, HBMA 2222, Matrika narozených 1840 – 1861.

se pracoval jako řezník a matrikář v Úbočí. Koncesi vlastnil od 28. března 1840. Byl synem Abrahama Kohna a jeho manželky Ley. Sňatek se uskutečnil v synagoze v Lázní Kynžvart⁴⁵. Dne 29. května 1841 se jím narodil syn Maxmilian⁴⁶. Druhý syn Albert přišel na svět 5. února roku 1843. Oba synové se narodili v Úbočí v domě čp. 63. Dcera Emilie se narodila 3. března 1845 také v domě čp. 63. Třetí syn Herman spatřil světlo světa 18. prosince roku 1846 v domě čp. 69. Čtvrtý syn Ernst se narodil 3. března 1850 v úbočském domě čp. 69.

Dům čp. 69, kde byla paní Henrietha Kohn úředně přihlášena, se nalézal uprostřed vsi na stavební parcele č. 52 na levém břehu obecního potoka. Celková výměra domku činila 21 sáhů čtverečních. Vlastníkem objektu byl v roce 1841 Josef Buberl⁴⁷. V letech 1859 – 1860 tento dům vlastnil Leopold Kohn⁴⁸. Na císařském otisku je označen jako spalný.

Dům čp. 63, kde se narodily první tři děti manželů Leopolda a Henriethy Kohnových, se nacházel ve východní části obce na stavební parcele č. 13, jen několik metrů od potoku Dorfbach severním směrem. Celková výměra stavení činila 105 sáhů čtverečních. V roce 1841 vlastnil dům Michl Maier⁴⁹. Na císařském otisku je označen jako spalný.

Poznámky k překladu textu na náhrobku:

(1) Rút 3:11 „Protož nyní, dcero má, neboj se; vše, čehož žádáš, učiním tobě, nebo vít' všecko město lidu mého, že jsi ty žena šlechetná.“⁵⁰ „Už se neboj, má dcero! Udělám pro tebe všechno, oč si říkáš. Všechen můj lid v bráně ví, že jsi žena znamenitá.“⁵¹

⁴⁵ NA Praha, HBMa 2222, Matrika oddaných 1840 – 1854.

⁴⁶ NA Praha, HBMa 2222, Matrika narozených 1840 – 1861.

⁴⁷ NA Praha, Sk 12, Bauparzellen Protocoll der Gemeinde Amonsgrün 1841.

⁴⁸ Fiedler, J.: Encyklopedie židovských obcí, sídlišť a památných míst na území ČR, heslo Úbočí, s. 19

⁴⁹ NA Praha, Sk 12, Bauparzellen Protocoll der Gemeinde Amonsgrün 1841.

⁵⁰ Bibli Svatá, To jsou všechna svatá písmena Starého i Nového Zákona podle vydání Kralického z let 1579 – 1593.

⁵¹ Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona, Ekumenický překlad.

Fotografie náhrobku:

Příloha č. 7

Ukázka dokumentace náhrobku č. 7 – Moritz Fischer na židovském hřbitově v Poutnově

<p>ה"ה</p> <p>Hier ruht Moritz Fischer geb. a. 10. Jänner 1858 gest. a. 4. Mai 1930 P. S. A.</p>	<p>Zde je uložen.</p> <p>Zde odpočívá Moritz Fischer narozen 10. ledna 1858, zemřel 4. května 1930 P. S. A.</p>
--	---

Náhrobek pana Moritze Fischera je poslední v první řadě a nachází se v blízkosti severní zdi. Maceva je funčního typu a svými rozměry 60x40,5x17 centimetrů patří k nejmenším na hřbitově. Náhrobní kámen je ukončen jednoduchým obloukem, jehož lícni strana je sbroušena. Polovina textu a tenká ozdobná obruba kolem něj jsou vybarveny zlatě. Nápis je čitelný. Podstavec je vysoký třicet centimetrů a jeho základna je nepatrně rozšířena než náhrobek.

Pan Fischer 4. května 1930 v Teplé. Jeho tělo bylo ohledáno o den později 5. května lékařem Dr. Tumpachem. Pohřben byl 6. května 1930. Pan Fischer byl rozvedený. Ve věku 74 let a 3 měsíců spáchal sebevraždu, utopil se ve Sladkovském rybníku⁵².

Pan Moritz Fischer se narodil 10. ledna 1856⁵³ v Poutnově v domě čp. I. Oznámení o přidělení jména bylo vykonáno 18. ledna. Otec Ferdinand Fišer byl obchodníkem v Poutnově. Matka Judith byla dcerou Nathana Fischera z Arnoltova u Sokolova a Theresie, rozená Kastner, z Drmoulu u Plané⁵⁴.

Dům čp. I v Poutnově, kde se narodil Moritz Fischer, se nacházel na západní části návsi na stavební parcele č. 34. Stavebně navazoval na dům se stavební parcelou č. 33. Celková výměra tohoto domu, který byl též označen čp. II, činila 20 sáhů čtverečních. Objekt v letech 1839 – 1859 společně vlastnili Ferdinand Fischer a Salomon Straus⁵⁵. Dům je na císařském otisku označen jako nespalný.

Otec pana Moritze Fischera, Ferdinand Fischer, je uveden na náhrobku č. 36.

⁵² Ertrinkung druch Ersticken, místo úmrtí: Malz Teich, NA Praha, HBMA 1675, Matrika zemřelých 1896 – 1931.

⁵³ Na náhrobku je uvedeno datum narození 10. ledna 1858.

⁵⁴ NA Praha, HBMA, 1670, Matrika narozených 1840 – 1867.

⁵⁵ NA Praha, SK DUPLIKAT 3067, Duplicat Bau Parzellen Protocol der Gemeinde Pauten 1839.

Fiedler, J.: Encyklopedie židovských obcí, sídlišť a památných míst na území ČR, heslo Poutnov, s. 5.

Fotografie náhrobku:

